

УДК 159.923.2

Orcid: 0000-0002-5166-8866

1. Загальна психологія; психологія особистості

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДИХ ФАХІВЦІВ В ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Тринчук Олена Борисівна, к.психол.н., старший викладач кафедри
управління персоналом та економіки праці
Одеський національний економічний університет

У статі представлено дослідження динаміки змін мотиваційної сфери випускників вишу в період формування у них практичних навичок роботи. Виявлені та описані значущі відмінності в особистісній сфері випускників економічного вишу через аналіз показників невротичності, врівноваженості, відкритості, внутрішньої мотивації, зовнішньої позитивної та негативної мотивації, смисложиттєвих орієнтацій.

***Ключові слова:** мотиваційна сфера, смисложиттєва готовність випускників, рівень невротичності, початок трудової кар'єри, професійне становлення.*

В статье представлено исследование динамики изменений мотивационной сферы выпускников вуза в период формирования у них практических навыков работы. Выявлены и описаны значимые различия в личностной сфере выпускников экономического вуза через анализ показателей невротичности, уравновешенности, открытости, внутренней мотивации, внешней положительной и отрицательной мотивации, смысловых ориентаций.

***Ключевые слова:** мотивационная сфера, смысловая готовность выпускников, уровень невротичности, начало трудовой карьеры, профессиональное становление.*

Trynchuk O. INVESTIGATION OF PERSONAL FEATURES IN MOTIVATIONAL SPHERE OF YOUNG SPECIALISTS DURING THE PERIOD OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT.

The article presents investigation of the dynamics of changes in the motivational sphere of graduates from Universities during the period of their practical professional development. Significant differences in the personal field of graduates of higher education are revealed and described due to the analysis of indicators of neuroticism, balance, openness, internal motivation, external positive and negative motivation, meaning of life orientations.

Key words: sphere of motivation, meaningful life readiness of graduates, level of neurosis, beginning of a career, professional development

Постановка проблеми. Мотиваційна сфера є однією із визначальних у формуванні особистості. Особливого значення вона набуває у опануванні тієї чи іншої професії, оскільки успішне формування особистості і діяльності майбутніх фахівців базується на їх психологічній готовності. Психологічні аспекти спрямованості випускників економічного вишу до свого розвитку у професійної діяльності характеризуються динамікою змін в мотиваційній сфері особистості, формування в неї професійно значимих установок, зміною смислової структури світосприйняття. Наше дослідження стосується аналізу змін у мотиваційної складової готовності випускників економічного вишу до трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особистості майбутніх економістів у психологічній науці представлено поодинокими дослідженнями українських вчених, які не відображають усього різноманіття проблем та складнощів, які виникають у представників даного напрямку (Д.І.Дзінчук, Л.М. Жураковська, Є.А.Іванченко, В.О. Козаков, Е.О.Остапенко, Т.Б. Поясок, Н.М.Перевознюк, та ін.). Дослідження частково торкаються проблеми їх мотиваційно-ціннісної сфери, що не дозволяє створити повне уявлення про внутрішню структуру або модель цього конструкту в контексті особливостей підготовки майбутніх економістів.

У психології під мотиваційною сферою особистості традиційно розуміють усю наявну у цієї людини сукупність мотиваційних утворень: диспозицій (мотивів), потреб і цілей, атитюдів, поведінкових патернів, інтересів та інших мотиваційних чинників [1; 2; 3 тв. ін.].

Сьогодні в науці мотивація як психічне явище трактується по — різному, як:

- як сукупна система процесів, що відповідають за спонуку й діяльність (В. К. Вілюнас [4]);

- сукупність мотивів (К. К. Платонов [5]);

- спонукання, що викликає активність організму і визначає її спрямованість — визначається у психологічному словнику за редакцією В.І.Войтка [6]);

- як поняття, що описує динаміку взаємодії безлічі чинників в конкретній взаємодії людини з середовищем, включаючи досвід ціле покладання (Х. Хекхаузен [7]);

- як предмет задоволення потреби (О. М. Леонтьєв [8]).

За І. С. Ковальчук [9] ядром мотиваційної сфери особистості та, водночас, джерелом її активності, виступають потреби, оскільки мотиви виступають внаслідок усвідомлення людиною своїх потреб, які, у свою чергу, зумовлюють індивідуальні особливості суб'єкта діяльності.

Аналіз досліджень засвідчує дискусійний характер цієї проблеми, зокрема, використання наукових парадигм, тотожних за змістом з поняттям мотив та ціннісні орієнтації, а подекуди й протилежних: сукупність мотивів (К. К. Платонов); мотиваційний комплекс (К. Замфір), психічна регуляція конкретної діяльності (М. Ш. Магомед-Емінов); особистісний смисл (О. М. Леонтьєв), ставлення (В. М. Мясіщев), внутрішня позиція особистості (Л. І. Божович), смислові цінності (Б. С. Братусь) та ін.

Метою нашого дослідження є вивчення динаміки особливостей мотиваційної сфери та смисложиттєвої готовності випускників економічного вишу на різних етапах професійного становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричну вибірку склали 32 особи у віці 20 - 25 років, з них 29 – жінок та 3 чоловіка, економісти за фахом з досвідом роботи від 1-го до 3-х років та старшокурсники, студенти останнього року навчання у магістратурі Одеського національного економічного університету.

Дослідження індивідуально-психологічних особливостей молодих фахівців на начальному рубежі професійної діяльності і через три роки роботи за фахом відбувалося за допомогою Фрайбурзького особистісного опитувальника. Було виявлено статистично значущі відмінності між групами молодих фахівців за показниками невротичності, врівноваженості та відкритості (таблиця 1).

Таблиця 1

Описові характеристики показників дослідження особистісних властивостей молодих фахівців на начальному рубежі професійної діяльності і через три роки роботи за фахом

Показники	M		SD		F	p
	Старшо-курсники	фахівці	Старшо-курсники	фахівці		
Невротичність	5,760	6,710	1,689	1,348	12,606	0,001
Спонтанна агресія	5,390	5,630	2,202	2,042	0,430	0,513
Депресивність	5,790	5,390	1,817	1,841	1,563	0,213
Дратівливість	6,670	7,080	1,305	1,135	3,651	0,058
Товариськість	5,740	6,340	2,454	2,225	2,116	0,148
Врівноваженість	5,740	4,470	1,815	1,956	15,081	0,001
Реактивна агресивність	6,300	6,680	1,764	1,277	1,937	0,166
Сором'язливість	6,100	5,530	2,285	1,753	2,515	0,115
Відкритість	7,560	6,630	1,315	1,550	13,855	0,001
Екстраверсія-Інтроверсія	5,890	5,450	1,885	1,554	2,052	0,154
Емоційна лабільність	5,610	5,760	1,836	1,637	0,223	0,637

Маскулінність-	4,740	4,390	2,289	1,805	0,966	0,328
Фемінінність						

Примітка: напівжирним шрифтом виділені статистично значущі відмінності ($p \leq 0,05$); М - середнє арифметичне відхилення; SD - стандартне відхилення; F-критерій Фішера; p – p-рівень статистичної значущості.

Фахівці, які проробили більш від 1-го до 3-х років за фахом виявили більш високий рівень невротичності, аніж старшокурсники (M=6,710 та M=5,760 відповідно). За значеннями стандартного відхилення спостерігалися тенденція до більш визначеного рівню оцінки нервового стану (SD=1,348) у фахівців, проте вибірка старшокурсників визначала різноманітність оцінки власного рівню невротичності (SD=1,689). Саме рівень невротичності визначає риси тривожності та збудливості у фахівців, що пояснюється активною фазою професійного становлення, прагненням реалізувати свої теоретичні знання та свій особистий потенціал, а також й страхом та невизначеністю перед сучасним світом матеріальних та соціальних досягнень. Відтак, на думку Е. Еріксона, перебування у вищому навчальному закладі є «законодавчо закріпленої відстрочкою» у прийнятті людиною ролі дорослого, яку він в контексті формування ціннісної системи називає «психосоціальним мораторієм» [10]. Натомість, старшокурсники ще знаходяться в просторі тільки своєї уяви про професію, отримання перших професійних навичок.

Наступним показником відмінності груп виступає показник врівноваженості. Група старшокурсників за результатами дослідження виявила більший рівень рівноваги (M=5,740), а ніж фахівці (M=4,470), також значення стандартного відхилення мали у них більш гомогенний характер оцінок (SD=1,815), ніж у фахівців (SD=1,956). Старшокурсники визначали менший рівень внутрішньої напруженості, були задоволенні собою та власними успіхами, близьким закінченням навчання, великими планами на майбутні досягнення в професії, відповідності певному рівню соціальних прагнень та досягнень. Характер розподілу оцінок старшокурсників був більш гомогенний

(SD=1,315), аніж у фахівців (SD=1,550), що підкреслювало факт відповідності достовірної оцінки власних рис особистості.

За дослідженням рівню онтогенетичної рефлексії між двома групами не було виявлено статистично значущих відмінностей (таблиця 2). Проте, слід зазначити, що обидві групи досліджуваних виявляють здатність до аналізу помилок у минулому, оцінки діяльності, що мала успіх або, навпаки, зазнала поразки. Але іноді перебільшення власних помилок та критичності ставлення до них призводить до побоювання реалізації поставленої мети та досягненні успіхів.

Таблиця 2

**Описові характеристики дослідження
онтогенетичної рефлексії молодих фахівців на різних етапах професійного
становлення**

Показники	M		SD		F	p
	старшокурсники	фахівці	старшокурсники	фахівці		
Рівень онтогенетичної рефлексії	57,286	58,710	20,531	13,488	0,216	0,643

Примітка: M - середнє арифметичне відхилення; SD - стандартне відхилення;
F-критерій Фішера; p – p-рівень статистичної значущості.

Ставлення до навчання як до засобу досягнення професійних цілей утворює мотиваційну сферу професійної діяльності. На думку А. О. Реана та Я. Л. Коломінського, структура мотивації багатозначна за змістом і різним формам [11]. Поступово набуваючи досвід роботи старшокурсники хочуть (або не хочуть) набувати нові знання і отримувати задоволення від самого процесу пізнання (пізнавальні мотиви); фахівці бажають мати більш високий зарібок (прагматичні мотиви); обидві групи можуть принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); утвердити себе і зайняти в майбутньому певне положення в суспільстві в цілому і в певному найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального та особистісного престижу). Теоретичною

основою вивчення мотивації професійної діяльності виступила концепція про внутрішню і зовнішню мотивації (А. О. Реан, Я. Л. Коломінський [11]).

Показники внутрішньої мотивації, зовнішньої позитивної та негативної мотивації уявляють собою єдиний комплекс дослідження мотивації професійної діяльності за методикою К. Замфір (таблиця 3). За ступенем її сформованості можна судити про готовність студентів до професійної діяльності.

Таблиця 3

Описові характеристики дослідження мотиваційного комплексу професійної діяльності молодих фахівців на різних етапах професійного становлення

Показники	М		SD		F	p
	старшокурсники	фахівці	старшокурсники	фахівці		
Внутрішня мотивація	3,729	4,315	0,516	0,567	38,659	0,001
Зовнішня позитивна мотивація	4,035	4,428	0,565	0,441	19,409	0,001
Зовнішня негативна мотивація	3,794	4,202	0,561	0,590	16,570	0,001

Примітка: напівжирним шрифтом виділені статистично значущі відмінності ($p \leq 0,05$); М - середнє арифметичне відхилення; SD - стандартне відхилення; F-критерій Фішера; p – p-рівень статистичної значущості.

За всіма показниками мотиваційного комплексу було виявлено статистично значущі відмінності між групами старшокурсників та фахівцями, що вказує на принципові зміни в мотиваційній сфері майбутніх економістів та економістів з досвідом роботи. Так, у фахівців з досвідом роботи превалює вплив зовнішньої позитивної мотивації, наступним за силою визначається внутрішня мотивація, а вже останнім чинником впливу на мотиваційну сферу постає зовнішня негативна мотивація. Такий розподіл показників мотиваційного комплексу вказує на спрямованість фахівців до отримання професійного визнання та соціального положення, здобуття поваги та гідного ставлення до себе. Наявність внутрішніх поштовхів до досягнення прагнень визначає тягу до освоєння професії та здобуття певних висот, цьому також

сприяє бажання уникнення критики та невідповідності певним сподіванням самореалізації.

На початку трудової кар'єри (в групі старшокурсників) визначальний характер професійної мотивації особистості має зовнішня позитивна мотивація, що визначає рушійним чинником реалізації діяльності наявність визнання в певній соціальній групі, отримання вербальних та невербальних винагород та позитивної оцінки власної діяльності. Також вплив зовнішньої негативної мотивації значно стимулює розвиток досягнення власних прагнень, аби не стати об'єктом незадовільного ставлення до себе та до своїх результатів діяльності. Внутрішня мотивація відіграє в ставленні мотиваційного комплексу старшокурсників останню роль, що відображає перевагу зовнішніх мотиваційних складових та бажання відповідати стандартам вищої школи, вимогам викладачів, сучасним соціальним запитам, аніж слідкувати власним бажанням та намірам розвитку.

Також, слід зауважити, що в процесі навчання у вищому навчальному закладі у досліджуваних старшокурсників залишається домінуючим характер зовнішніх позитивних впливів, проте відбувається переоцінка значення внутрішньої мотивації в структурі професійної діяльності. У них виразним є прагнення уникнути критики з боку викладачів і друзів, а також відхід від можливих покарань або неприємностей згодом перетікає у власне бажання опанування майбутньою професією та досягнення висот самореалізації.

За показниками внутрішньої мотивації значення стандартного відхилення відображали більшу гомогенність вибірки старшокурсників, проте, в оцінках власних зовнішніх позитивних мотиваційних впливів більшу гомогенність визначала група фахівців. Значення стандартного відхилення за показником зовнішньої негативної мотивації виявляли менший розбіг значень в групі старшокурсників ($SD=0,561$ та $SD=0,590$ відповідно), що свідчило про більшу однаковість оцінок важливості уникнення зовнішніх неприємних факторів впливу на мотиваційну сферу.

Тест "Смисложиттєві орієнтації" (методика СЖО) Д. О. Леонтєва надає можливість оцінити, наскільки змістовним, осмисленим є життя досліджуваних студентів [12]. Життя вважається осмисленим при наявності цілей, задоволенні, одержуваному при їх досягненні і впевненості у власній здатності ставити перед собою цілі, обирати завдання з наявних, і добиватися результатів. Важливим є ясне співвіднесення цілей - з майбутнім, емоційної насиченості – з теперішнім, задоволення - з досягнутим результатом, минулим.

Досліджувані старшокурсники та фахівці з досвідом роботи знаходяться на етапі становлення професійної діяльності. Зазвичай професійна підготовка розуміється як оволодіння певним комплексом професійних умінь і навичок. Фактично до цього і зводиться професійна підготовка студентів, саме тому виникає необхідність дуже важливої ланки професійної підготовки – формування ціннісно-сміслового ставлення до обраної професії, яка повинна займати значуще місце в структурі смисложиттєвих орієнтацій майбутнього професіонала у галузі економіки.

Таблиця 4

**Описові характеристики дослідження
смисложиттєвих орієнтацій молодих фахівців на різних етапах
професійного становлення**

Показники	M		SD		F	p
	старшокурсники	фахівці	старшокурсники	фахівці		
Мета	28,529	32,855	4,865	6,220	20,034	0,001
Процес	27,871	32,887	6,433	5,429	23,104	0,001
Результат	23,557	27,339	4,618	5,301	19,190	0,001
Локус контролю Я	19,957	22,419	3,625	4,233	12,956	0,001
Локус контролю Життя	29,000	32,548	4,619	6,523	13,231	0,001
Загальний показник осмисленості життя	128,914	148,048	21,24	24,31	22, 115	0,13

Примітка: напівжирним шрифтом виділені статистично значущі відмінності ($p \leq 0,05$); M - середнє арифметичне відхилення; SD - стандартне відхилення; F-критерій Фішера; p – p-рівень статистичної значущості.

Розглянемо результати проведення дисперсійного аналізу смисложиттєвих орієнтацій молодих фахівців на різних етапах професійного становлення (таблиця 4). Нами були виявлені статистично значущі відмінності між цими двома групами за всіма показниками методики.

Шкала «Мета у житті» характеризує наявність або відсутність у житті досліджуваних мети у майбутньому, що надає їхньому життю усвідомлюваності, спрямованості та, навіть, часової перспективи. Фахівці з досвідом роботи значно перевищують старшокурсників за параметрами наявності осмисленої мети та діяльності, спрямованої у майбутнє ($M=32,855$ та $M=28,529$ відповідно), що виявляє труднощі для старшокурсників у визначенні шляхів розвитку власної професійної діяльності. Натомість, за значеннями стандартного відхилення старшокурсники виявили більшу гомогенність вибірки, що обумовлює недостатню визначеність у формуванні цілей та задач. Проте, вибірка фахівців виявила більш гетерогенний склад, що поясняє більшу професійну обізнаність та різноплановий підхід до планування власних досягнень.

Шкала «Процес життя» надає нам можливість виявити, чи вважають молоді фахівці на різних етапах професійного становлення процес свого життя цікавим, емоційне насиченим та наповненим смислом. Прагнення до насиченого процесу життя, зацікавленість у самій реалізації професійній діяльності превалює в групі фахівців ($M=32,887$), що пояснюється вже достатнім часом для занурення у професію, зацікавленістю до оволодіння реальними професійними здібностями та досягнення певних успіхів. Старшокурсникам ($M=27,871$) ще складно дається опанування професійними знаннями та теоретичне осмислення процесу діяльності. Також це підтверджується значеннями стандартного відхилення, у старшокурсників виявлений характер неоднорідної оцінки задоволеності процесом власної діяльності, проте у фахівців – більша зосередженість на процесі діяльності як такому та відчутті емоційної та смислової насиченості життя.

За шкалою «Результативність життя» ми отримали оцінку молодими фахівцями на різних етапах професійного становлення пройденого відрізка життя, їхнє суб'єктивне відчуття того, наскільки продуктивною та усвідомленою була її частина, що вже пройшла. За показниками досягнення результату в групі фахівців також виявлено домінування над групою старшокурсників ($M=27,339$ та $M=19,957$ відповідно). Така різниця в оцінках досягнутих результатів пояснюється більшим студентським та професійними досвідом фахівців, натомість старшокурсникам ще складно зорієнтуватися у контексті професійного розвитку та, як наслідок, оцінити продуктивність та осмисленість певного проміжку життя. Розподіл значень стандартного відхилення підкреслює різноплановість та широту діапазону оцінки власних досягнень фахівців та однобічність і незадоволеність власними результатами старшокурсників.

Шкала «Локус контролю – Я» дозволяє нам охарактеризувати, наскільки молоді фахівці досліджуваних груп вважають себе хазяїнами власного життя. Послідовні переваги фахівців ($M=22,419$) визначилися в уявленні себе в якості сильної особистості з достатньою свободою вибору та впевненістю у можливості побудувати своє життя відповідно власним цілям та уявленням про його смисл, проте, характер розподілу оцінок свідчив про різноманіття оцінок власного опанування життєвими подіями. За показниками локусу контролю Я старшокурсники були менш впевненими в здатності вільного обирання шляху власного життя ($M=19,957$) та більш одностайними в оцінці існуванні цієї проблеми.

Отже, фахівці з досвідом роботи за фахом, виявили більшу упевненість в можливості контролювати власними силами події свого життя, та сподівання щодо створення в подальшому сприятливих умов для свого професійного розвитку, вони вже сприймають себе як господарів свого життя і виявляють готовність будувати його відповідно до своїх цілей і уявлень.

Останнім показником дослідження смисложиттєвих орієнтацій виступила шкала «Локус контролю – життя або керованість життя», яка за високих балів

засвідчує про переконання в тому, що людина може контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя, а низькі бали свідчать про фаталізм, переконаність в тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє (Д. О. Леонтьєв [13]). За рівнем цього показника переважають фахівці з досвідом роботи ($M=32,548$), що визначає їх впевненість у можливості керувати та контролювати перебіг власного життєвого процесу. Проте, старшокурсники не мають такої ж самої впевненості у своїх можливостях, сумніваються щодо здатності контролювати своє життя ($M=29,000$) та схильні до фаталізму і ілюзорної свободи вибору. За розподілом стандартного відхилення фахівці демонструють більший розбіг в оцінці власних можливостей керування життям, а старшокурсники більш однотайно впевнені в непідвладному контролі життєвого шляху.

Не дивлячись на те, що смисложиттєві орієнтації особистості не є внутрішньо однорідною структурою, загальний показник осмисленості життя вище у фахівців ($M=148,048$), порівняно із старшокурсниками, які перебувають тільки на завершальному етапі навчання та на початку свого професійного становлення ($M=128,914$). Взагалі треба зауважити, що фахівці-економісти за всіма показниками смисложиттєвих орієнтацій виявили більшу осмисленість своїх дій, більшу обізнаність у розстановці пріоритетів професійної діяльності, упевненість у власних можливостях та уявленнях про власну особистість. Натомість, більш низькі результати старшокурсників визначені ще нерозвиненою осмисленістю власних прагнень та уявлень про себе і майбутню діяльність, системою професійних знань та навичок, що ускладнює процес становлення та організації професійної діяльності, отримання певних результатів та задоволення власними досягненнями.

Відповідно, смисложиттєві орієнтації фахівців – економістів з досвідом роботи, які опановують свою професію, дозволяють їм урізноманітнити, структурувати взаємозв'язки зі світом, сприймати своє життя як нерозривне та континуальне.

Студенти старших курсів перебувають у вже звичній для себе соціальній ситуації навчання у виші, сформованих взаєминах у навчальному колективі. Переважання в навчальному плані блоку суто економічних дисциплін, є передумовою активізації процесу професійного самовизначення. У процесі проходження різних видів практик і навчальних дисциплін, у студентів формується спрямованість і вмотивованість на професійну діяльність, але поняття смислу та значимості своєї професії особистість розуміє тільки з досвідом роботи.

Висновки і перспективи подальших розвідку. Таким чином, нами були виявлені статистично значущі відмінності між молодими фахівцями на різних етапах їх професійного становлення. Фахівці з досвідом роботи від 1-го до 3-х років виявили проблеми з більш високим рівнем невротичності та меншою врівноваженістю і відкритістю на відміну від старшокурсників. Тривожність та збудливість у фахівців пояснюється активною фазою професійного становлення, прагненням реалізувати свої теоретичні знання та свій особистий потенціал, а також й страхом та невизначеністю перед сучасним світом матеріальних та соціальних досягнень. Натомість, старшокурсники ще знаходяться у просторі отримання потрібних знань та оволодіння професійними навичками. Обидві групи досліджуваних виявили розвинену онтогенетичну рефлексію, здатність до аналізу помилок у минулому, оцінки діяльності, що мала успіх або, навпаки, зазнала поразки.

У фахівців з досвідом роботи превалює вплив зовнішньої позитивної та внутрішньої мотивації, останньою постає зовнішня негативна мотивація, що вказує на спрямованість їх до отримання професійного визнання та соціального положення, здобуття поваги та гідного ставлення до себе. У старшокурсників, на останній фазі навчання, визначальний характер професійної спрямованості має зовнішня позитивна та зовнішня негативна мотивація, що відображає перевагу зовнішніх мотиваційних складових та бажання відповідати сучасним соціальним запитам, аніж слідкувати власним бажанням та намірам розвитку.

За всіма показниками смисложиттєвих орієнтацій фахівці з досвідом роботи виявили більшу осмисленість своїх дій, обізнаність у розстановці пріоритетів професійної діяльності, упевненість у власних можливостях порівняно із старшокурсниками, які виявили недостатньо нерозвинену осмисленість власних прагнень та уявлень про себе і майбутню діяльність, систему професійних знань та навичок.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексеева М.И. Мотивация учения студентов и удовлетворенность выбором вуза /М.И.Алексеева//Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. – Одесса, 2000. – 617 с.
2. Бакшаева Н.А. Психология мотивации студентов /Н.А.Бакшаева, А.А.Вербицкий. – М.: Логос, 2013. – 184 с.
3. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего /Ж.Нюттен [под ред. Д. А. Леонтьева]. — М.: Смысл, 2004. — 608 с.
4. Вилюнас В. К. Психологический механизм мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М., 1990. – 288 с.
5. Платонов К. К. Структура и развитие личности /К.К.Платонов.- М.: Наука, 1986.-254с.
6. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с
7. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.
8. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции : конспект лекций / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 40 с
9. Ковальчук І.С. Психодіагностика в роботі керівника школи /І.С.Ковальчук. – Івано-Франківськ, 2010. – 68 с.
10. Эриксон Э. Детство и общество /Є.Єриксон.[Пер. с англ.]. - СПб.: Ленато,1996. - 592с.
11. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А.Реан, Я. Л.Коломинский. - СПб.: Питер, 1999. - 480 с.
12. Леонтьев Д. А. Тест смисложизненных ориентации (СЖО)/Д.А.Леонтьев.- М.,1992.- 16 с.
13. Леонтьев Д. А. Внутренний мир личности /Д.А.Леонтьев// Психология личности в трудах отечественных психологов. - СПб.: Питер, 2000. - С.372-377.
14. Лаврова М.Г. Особливості психічного стану студентів у період невизначеної та екстремальної ситуації іспиту /М.Г.Лаврова// Збірник наукових праць «Актуальні проблеми психології». Київ – 2011. – Том 11. Вип. 4. Ч. 1. С. 380 – 386.